

Список використаних джерел

1. *Артіш В.І.* Система вимог до технологій вирощування органічної продукції / В.І. Іртіш // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 37–41.
2. *Дудар О.Т.* Формування системи органічного агровиробництва / О.Т. Дудар // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 31–38.
3. *Зайчук Т.О.* Критичний огляд світового досвіду макромаркетингу екологічно чистих продуктів харчування / Т.О. Зайчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_ekon/2010_6_4/014-018.pdf.
4. *Кисіль В.І.* Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи / В.І. Кисіль. – Х.: Вид-во «Штрих», 2000. – 162 с.
5. *Сокол Л.М.* Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства / Л.М. Сокол, Т.Р. Стефановська // Екологічна безпека. – 2008. – № 3. – С. 102–109.
6. *Шувар І.* Біологізація землеробства – стратегічний напрям формування ринку екологічно чистої продукції / Міжнар. інтернет-конф. / І. Шувар [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.viem.edu.ua>.
7. *Тринько Р.І.* Соціоекономічна парадигма модернізації економіки: моногр. / Р.І. Тринько. – Л.: Ліга-Прес, 2013. – 56 с.
8. Dynamic data table with key data from the FiBL-IFOAM survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/statistics-data-tables-dynamic>.
9. *Willer H., M. Youssefi.* The World of Organic Agriculture. Statistic & Emerging Trends 2009. International federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn, Germany & Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : orgprints.org/10506/3/willer-youssefi-2009-world-of-organic.pdf.
10. Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2009-2011 IJAR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ijar-s.gov.pl>.
11. Rolnictwo ekologiczne w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Rolnictwo-ekologiczne-w-Polsce>.
12. Plan Działania dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa w Polsce na lata 2007- 2013. Biuletyn informacyjny Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minrol.gov.pl/pol/content/download/30546/169755/file/Plan%20działań%20dla%20żywności%20i%20rolnictwa%20ekologicznego%20w%20Polsce%20na%20lata%202011-2014.pdf>.
13. Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym [Електронний ресурс]. – Режим доступу : orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/ustawy/1924_u.htm.
14. *Геєць В.* Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4–14.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2013 р.

*

УДК 338.31:633.5.9:633.521

О.А. ПРИМАКОВ, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
І.О. МАРИНЧЕНКО, завідувач відділу наукових досліджень з питань інтелектуальної власності та маркетингу інновацій
М.П. КОЗОРИЗЕНКО, молодший науковий співробітник
*Дослідна станція луб'яних культур Інституту сільського господарства
Північного Сходу НААН*

Шляхи розвитку льонарства в Україні

Постановка проблеми. Льон-довгунець – прядивна культура. Вона дає два цінних продукти: волокно і насіння. Галузь льонар-

ства здавна була традиційною для українського села [4]. На жаль, відсутність останніми десятиріччями стратегії розвитку льонарства призвела до глибокої кризи в галузі. Її розвиток вимагає реалізації заходів щодо відновлення фінансово-господарських зв'язків між різними ланками аграрного та про-

© О.А. Примаков, І.О. Маринченко,
М.П. Козорізенко, 2013

мислового виробництва, вдосконалення інноваційної й інвестиційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж багатьох десятиліть Україна традиційно була одним із найбільших світових виробників та експортерів льоноволокна й іншої продукції лляної промисловості [3, 4]. В Україні льон-довгунець вирощували у поліських районах Волинської, Житомирської, Київської, Рівненської, Сумської та Чернігівської областей, у передгірних і гірських районах Івано-Франківської, Львівської й Чернівецької, а також в окремих районах Тернопільської та Хмельницької областей. До 1995 року середньорічна площа посівів льону-довгунця становила 160-170 тис. га, на понад 100 тис. га застосовували інтенсивну технологію вирощування. Валовий збір волокна й насіння дорівнював – відповідно 105-110 і 45-50 тис. т, урожайність волокна – 8-9 ц, насіння льону-довгунця – 2,5-3 ц/га [2, 6].

Значною мірою цьому сприяла державна підтримка галузі. До 1991 року сільськогосподарські підприємства одержували державні дотації до 40-45 % виробничих витрат, існувала система доплат за реалізацію трести льону у відповідні календарні строки. Рентабельність виробництва насіння льону в цілому по Україні становила 144-150 %, трести – 132-146 % [1, 3, 6].

Було створено мережу льонозаводів і льононасінневих станцій (відповідно 47 і 21). Розвиток одержала текстильна промисловість, яка працює на льоноволоконі. Великі льонокомбінати були побудовані в Житомирі та Рівному, на сировині льону працювали Кіровоградська фабрика кручених виробів, Одеська фабрика технічних тканин, Харківський канатний завод і багато інших підприємств.

В Україні у 1995 році відбувся стрімкий обвал льонарства. Якщо в 1990-1992 роках площі посіву льону-довгунця були на рівні 160 тис. га, то у 1996-1998 роках вони скоротилися до 40 тис. га. Нині льон-довгунець продовжують вирощувати лише для відносної підтримки роботи льонопереробних заводів. Льонарство переживало вкрай важкі часи і тому найприбутковіша культура, яка, займаючи 6-8% у структурі посівів багатьох сільськогосподарських підприємств, давала до 70% грошових доходів від рослинництва,

для більшості аграрних господарств стала збитковою.

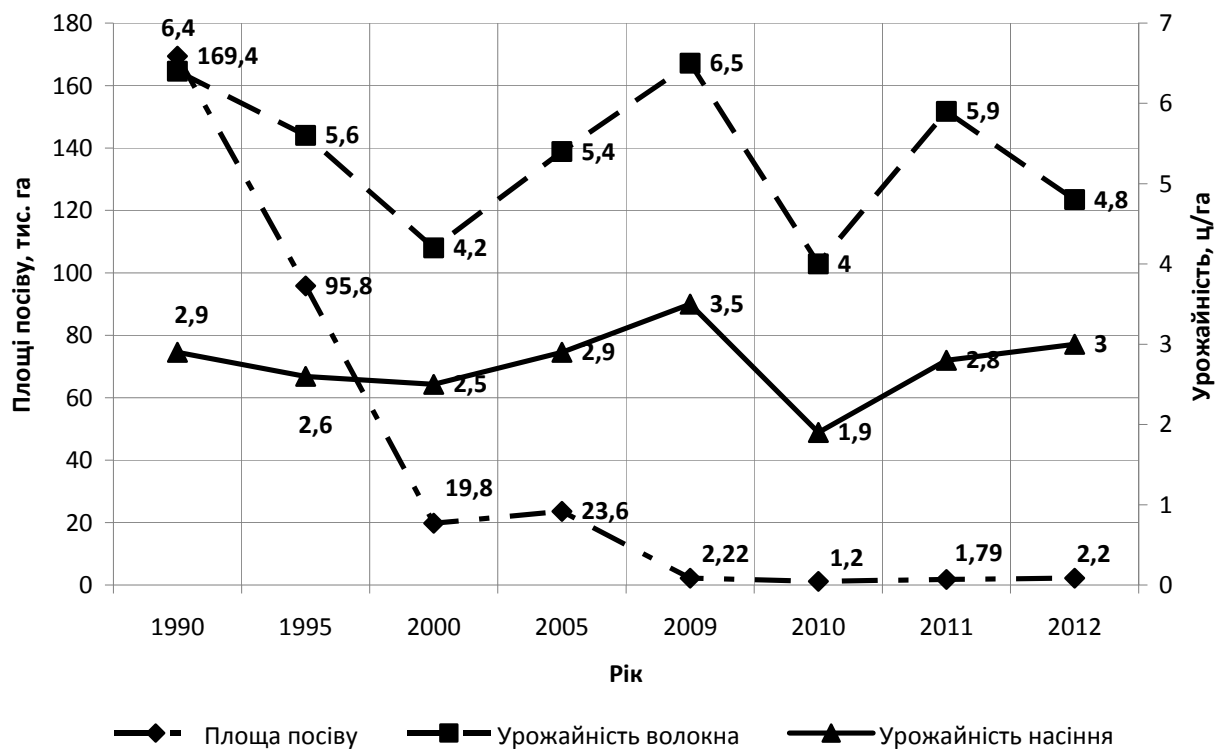
У 1995-2000 роках галузь льонарства опинилась у складній економічній ситуації, для якої характерні нестійкість виробничо-господарських зв'язків, відсутність кредитних ресурсів та дотацій з боку державного й обласних бюджетів [4, 5]. Створилося замкнуте коло неплатежів. У гіршому становищі в ланцюжку "поле-споживач" виявилися сільськогосподарські підприємства, які втратили інтерес до вирощування льону.

Мета статті – проаналізувати нинішній стан льонарства в Україні й окреслити шляхи відродження галузі.

Виклад основних результатів дослідження. Починаючи з 2000-х років розпочато роботу щодо реанімації галузі льонарства на основі власного та зарубіжного досвіду ведення господарства [1, 5, 7-10]. Вже у 2001-2004 роках спостерігалася тенденція до відродження льонарства. Відбулися позитивні зрушення: розширилися посіви льону (у 2004 році вони становили 32400 га), зросло виробництво насіння й волокна, підвищилась урожайність. Але вже в 2005 році площа льону скоротилася на 8,5 тис. га.

У 2011 році посіяна площа льону-довгунця дорівнювала 1,7 тис. га, що на 500 га більше, ніж у 2010 році. Посіви культури було зосереджено в Чернігівській (43,6 %), Сумській (13,4 %), Житомирській (22,9 %), Київській (5,5 %), Львівській та Тернопільській (по 7,3 %) областях. У 2012 році посівні площі льону-довгунця в Україні становили 2183,7 га, що на 493,7 га більше порівняно з попереднім 2011 роком. Більша частина посівів льону (830 га) зосереджена в Чернігівській і Житомирській областях (744 га). У 2012 році в Сумській області льонарством займалися дві організації – “Еліфібр” та Дослідна станція луб’яних культур; у Чернігівській області – ТОВ “Українська лляна компанія” і льонозавод Городнянський; у Житомирській – ТОВ “Агросоюз”, ТОВ “Агрополісся” й ТОВ “Малинське”.

Ретроспективний аналіз динаміки виробництва та заготівлі льонопродукції (врожайності, валових зборів, площ посіву льону тощо) підтвердив, що останніми роками було кілька хвиль спаду й зростання інтересу до нього (рис.).

Динаміка змін площі посіву, урожайності волокна та насіння льону-довгунця в Україні (за даними Державної служби статистики)

Розвиток льонарства вимагає значної уваги щодо сортового складу культури. Найбільш поширені сорти льону-довгунця селекції Дослідної станції луб'яних культур Інституту сільського господарства Північного Сходу НААН, які нині вирощують у межах України, – це Глінум, Чарівний, Гладіатор та Есмань [2, 6].

Потреба у 2012 році в матеріальних і трудових ресурсах для виробництва льонопродукції на 1 га становила по Дослідній станції луб'яних культур 5725,92 грн, на 1 т волокна – 1100 грн. У структурі витрат на вирощування льону-довгунця більше їх припадає на мінеральні добрива – 22,7%, насіння – 20,9 та пально-мастильні матеріали – 15,6%. Рентабельність вирощування льону-довгунця, виходячи із наведених витрат, була на рівні 64,6 %.

Аналіз економічної ефективності льонарства показує, що нині великі втрати кількості й якості льоносировини несуть господарства в процесі обробки вже вирощеного врожаю при його реалізації, оскільки між виробником і переробником часто виникають розбіжності в питанні об'єктивності оцінки якості продукції.

У цілому загальний стан галузі льонарства на нинішній час в Україні можна характеризувати як післякризовий та такий, що потребує інвестиційної підтримки.

Основними причинами, що призвели до кризового стану лляної промисловості, є:

розпад сформованих економічних, виробничих і технологічних зв'язків між окремими ланками й підприємствами лляного комплексу, який виник під час переходу економіки до ринкових умов;

вкрай високий диспаритет цін між вартістю матеріально-технічних ресурсів і вартістю сировини льону, що склався в умовах нерегульованої ринкової економіки;

трудомісткість льону як аграрної культури (затрати праці на виробництво 1 ц льоноволокна в сім-вісім разів вище витрат на виробництво 1 ц зерна);

відсутність виробництва в Україні спеціалізованих машин, необхідних для збиральних та післязбиральних операцій, а також устаткування для первинної обробки льону;

скорочення й нераціональне застосування мінеральних добрив, засобів захисту та ін.;

особливість кінцевої продукції сільгосп-виробника – трести льону, яка полягає в тому, що її не можна вільно реалізовувати на ринку й вимагає подальшої обов'язкової переробки на льонозаводах;

низька ефективність переробних підприємств, що уможливорює одержувати тільки 25-30 % тіпаного льону від загальної маси виробленого льоноволокна.

Збалансоване виробництво льоносировини та готової продукції з льону можливе за умови функціонування ринку льонопродукції, в основу якого буде покладено принципи координації при формуванні й розвитку, переходу на виробництво льонопродукції із заданими параметрами, збалансування інтересів виробників сировини, готової продукції, споживачів, інших суб'єктів ринку, пропаганди лляної продукції, моніторингу стану та розвитку ринку.

Для проведення активної ринкової політики, зміцнення ринкових позицій і розширення сегмента збуту продукції рекомендується:

проводити активну рекламну кампанію в засобах масової інформації;

співпрацювати з посольствами, торговими представниками, торгово-промисловими палатами різних країн світу;

проводити тендери на визначення кращих умов інвестування, вибір постачальників матеріальних ресурсів та кращих оптових покупців з метою підвищення ефективності вирощування та переробки льону;

проводити активний пошук іноземних партнерів – оптових покупців товарного насіння льону за кордоном;

активно співпрацювати з товарними та аграрними біржами в Україні й за кордоном;

протидіяти демпінгу цін на товарне насіння в Україні.

Одним із важливих і пріоритетних напрямів ринкової політики повинно бути налагодження контактів та співпраця з безпосередніми виробниками матеріально-технічних ресурсів для забезпечення технологічного циклу з вирощування й переробки льону (без участі посередників), пошуку оптимальних умов розрахунків за поставлені ресурси.

Потрібно також проводити активну пропаганду щодо користі продукції з льону та формування вітчизняного попиту на цю продукцію.

Основна робота із відродження галузі повинна проходити в напрямі залучення інвестицій [5,7,10], які доцільно спрямовувати на придбання високоефективної сільськогосподарської техніки для збирання льону й проведення післязбиральних робіт, організацію виробництва високопродуктивного насіння льону; модернізацію існуючих потужностей по переробці льону; створення розгалуженої мережі малих і середніх переробних підприємств; впровадження інноваційних технологій більш глибокої переробки льону з виходом продукції, що відповідає світовим стандартам якості.

Для залучення інвестицій необхідно:

розробляти виробничі проекти й бізнес-плани з урахуванням використання інвестицій та з глибоким аналізом і обґрунтуванням кон'юнктури ринку, а також графіком освоєння коштів, що залучаються, та розрахунком прибутковості проектів, термінів окупності й можливих ризиків;

організувати широке ознайомлення вітчизняних і зарубіжних потенційних інвесторів з інвестиційними проектами проведення перемовин, семінарів, конференцій, конкурсів та публікацій.

Потрібно використовувати усі можливі джерела інвестицій: інститути спільного інвестування, в тому числі венчурні фонди; інноваційні фонди; лізингові фонди та компанії; спеціалізовані фонди підтримки розвитку виробництва; банки; приватні інвестиції.

На сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва для повноцінного відродження галузі льонарства й успішного її розвитку потрібно орієнтуватися на глибоку переробку льонопродукції, що дасть змогу ведення високорентабельного господарства та реального приваблення інвестицій [7, 10]. Так, доцільно організовувати не тільки безпосереднє вирощування льону, а й його переробку в текстильному, харчовому, енергетичному та інших напрямках.

В інвестиційній політиці галузі починають поступово проявлятися позитивні зру-

шення. Проте, як показує практика, сучасні тенденції інвестиційного процесу визначаються особливостями відтворення тільки оборотних засобів (добрив, засобів захисту рослин, пального, насіння). За фінансової скрути, в якій опинилися льоносіючі підприємства, це є, безумовно, одним із підходів на шляху до стабілізації та в подальшому – до зростання виробництва льонопродукції. Але цього недостатньо: нині в льонарстві вкрай необхідні вкладення для поновлення й основних засобів, насамперед для закупівлі нової та заміни зношеної збиральної техніки.

Як позитивне слід відзначити те, що в Сумській області з'явилося нове формування – ТОВ «Лінен оф Десна», основною діяльністю якого є вирощування й переробка льону-довгунця. Для цих цілей у своєму арсеналі компанія має на території області Шосткінський льонозавод потужністю 2000 т волокна на рік і Марчихино-Будську шпигатну фабрику, яка випускає в місяць 20 т шпигату, для чого потрібно 27 т волокна. На вказаних заводах працює 60 осіб. Розпочато заходи щодо відновлення роботи Глухівського заводу із переробки лляної сировини. Також за сприяння ТОВ «Богуславський текстиль» в області відновив роботу Кролевецький льонозавод, проектна потужність якого близько 2000 т волокна на рік.

Науковцями Дослідної станції луб'яних культур ведеться робота із впровадження нових інноваційних технологій вирощування та збирання льону-довгунця, що є запорукою підвищення ефективності льонівиробництва. Виробникам рекомендується інтегровано підходити у виборі елементів технології при вирощуванні льону-довгунця, а саме: безполицевий обробіток ґрунту, локальне внесення мінеральних добрив, використання як поживної речовини соломи попередників і зеленої маси сидеральних культур, застосування біо- та мікродобрив, біостимуляторів, нового покоління гербіцидів та їхніх бакових сумішей, нових засобів захисту рослин від шкідників та хвороб, що забезпечує зниження енергетичних, матеріальних і фінансових витрат на 20-25 %, підвищення врожайності соломи луб'яних культур на 10-12 %, насіння – на 7-8 %.

Унаслідок експлуатації зношених машин, незадовільного забезпечення запасними частинами термін збирання льону розтягується на 1-1,5 міс., що призводить до значних втрат урожаю та погіршення якості продукції. А тому без переоснащення сільськогосподарських виробників збиральними машинами і спеціальним обладнанням усі інші, навіть найпрогресивніші, заходи не забезпечать ефективного розвитку льонарства.

На заміну комбайнового збирання насінневих посівів розроблено роздільну технологію збирання льону-довгунця та машину для його здійснення – льонопідбирач-молотарку ПМЛ-1. Дана технологія забезпечує: економію енергетичних ресурсів (майже 50 кВт на кожному гектарі); зменшення втрат насіння на збиранні (на 0,56 ц/га при підвищенні його схожості на 6,0-7,0 %); прискорення процесу приготування трести і поліпшення її якості.

На Дослідній станції луб'яних культур розроблено технологію одержання однотипного волокна із трести льону-довгунця безпосередньо в господарствах. Технологія передбачає приготування трести зі стебел льону, розстелених льонокомбайнами, збирання трести рулонним пресом, транспортування її на місце переробки й виділення з них однотипного волокна [1, 2].

Використання цієї технології дасть змогу повністю механізувати процеси збирання і переробки. Переробка трести на однотипне волокно без поділу на довге й коротке значно спрощує технологічний процес, що зменшить метало- і енергоємність устаткування та знизить собівартість одержуваного волокна.

Сфера використання лляного короткого волокна постійно розширюється. У зв'язку з цим одержання лляного волокна у вигляді короткого з низькою собівартістю є актуальним завданням. Виділення усього волокна у вигляді короткого може привести до спрощення технології збирання й переробки та значного скорочення витрат. Останнім часом коротке волокно льону широко використовують у підприємствах із переробки волокон у суміші з іншими натуральними і хімічними волокнами для виробництва су-

часних композитних матеріалів й утеплювачів [2].

В Україні інноваційні технології, спрямовані на забезпечення текстильних підприємств лляною сировиною, розробляють Київський національний університет технологій та дизайну, Інститут текстильної промисловості, а також Херсонський національний технічний університет.

Висновки. Початок ХХІ ст. характеризується піднесенням і ширшим використанням природних волокон, зокрема із льону. Враховуючи досвід країн із розвинутою ринковою економікою, а також власний досвід минулих років, можна зазначити, що для реального розвитку галузі в майбутньому є перспективи, які зумовлені тим, що Україна має певні потенційні можливості та резерви для стабілізації стану і прискореного розвитку льонарства.

У нашій країні є наявність, хоча й застарілої, матеріально-технічної бази виробництва та переробки цих культур із кращими традиціями й досвідом сільського населення у виробництві лляної продукції. Також не слід забувати, що в Україні є головна науково-дослідна установа – Дослідна станція луб'яних культур, яка займається проблемами вирощування та переробки луб'яних культур.

Зростання попиту на лляне волокно на світовому ринку пов'язане також із розширенням нетрадиційного нетекстильного його використання для заміни синтетичних матеріалів при автомобіле- й літакобудуванні, в целюлозно-паперовій промисловості для виготовлення банкнотного, цигаркового, різних видів спеціального технічного паперу з високими споживчими властивостями.

Розв'язання комплексу проблем у льонарстві можливо тільки програмно-цільовим методом за активної державної підтримки (за рахунок відповідних законів, спрощених податків) і цілеспрямованим інвестуванням.

Перспективи розвитку льонарства – це збільшення виробництва льону за рахунок оснащення сільськогосподарських виробників необхідним набором техніки й засобами механізації для вирощування, збирання та післязбиральної обробки льону, забезпечення високопродуктивним насінням, добривами й засобами захисту рослин, освоєння і тиражування сучасних технологій виробництва льоноволокна, створення та інноваційне впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій, відновлення завершених технологічних ланцюжків “поле – льонозавод – промислове підприємство”.

Список використаних джерел

1. Голуб І.А. Научно-практические рекомендации по возделыванию, уборке льна и приготовлению тресты / И.А. Голуб, Ф.И. Привалов, Г.Н. Шанбанович. – Могилев: УПКП «МОУТИСС», 2010. – 135 с.
2. Дудукова С.В. Льон-довгунець: потенційні можливості та сфера застосування / С.В. Дудукова, І.В. Овсянко, Ю.В. Мохер // Нові наукові дослідження у льонарстві та коноплярстві України: матер. наук. – техніч. конф. молодих вчених, 23 листоп. 2005 р.: зб. наук. пр. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ., 2006. – С. 105 – 115.
3. Карпець І.П. Інтенсивна технологія вирощування льону-довгунця / І.П. Карпець. – К.: Урожай, 1990. – 112 с.
4. Кругла Н.А. Історія розвитку льонарства в Україні / Н.А. Кругла, В.А. Вергунов. – Херсон: Адамс, 2002. – 168 с.
5. Ліпський Ю.В. Підвищення економічної ефективності виробництва льону-довгунця в Україні / Ю.В. Ліпський // Економіка АПК. – 2006. – №4. – С. 37 – 42.
6. Локоть О.Ю. Агробіологічні та біоенергетичні аспекти оптимізації технологій вирощування льону-довгунця : [моногр.] / О.Ю. Локоть. – Ніжин : ТОВ “Ви-во “Аспект-Поліграф”, 2009. – 308 с.
7. Agriculture in Lithuania, 2006. – Vilnius, 2007. – 90 p.
8. Baya Ana M. Ramos – Cormenzana A. Vitamin production in relation to phosphate solubilization by soil bacteria / Ana M. Baya, Robert S. Boethling // Soil Biol. and Biochem. – 1981. – 13, № 6. – P. 527 – 531.
9. Paul V.H. Strategies for control of diseases on linseed and fibre flax in Germany, France and England / V.H. Paul, C. Sultana, B. Jouan, B.D.L. Fitt // Production and Protection of Linseed. – Cambridge, 1991. – P. 65 – 69.
10. Zukoviciene R. The means for the increasing of flax economy. - Vilnius, 2001. – 34 p.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2013 р.

*